

de Herv. Kerk in strijd was met het ware christendom'.⁶

P.H. Hugenholtz Jr., één der stichters van de Vrije Gemeente te Amsterdam, verhaalt in zijn *Indrukken en herinneringen* over zijn zwager Lucas Mees, die na zijn ambt als predikant in de Hervormde Kerk te hebben neergelegd, te Arnhem werkzaam was als 'godsdienstonderwijzer' aan 'de godsdienstschool' van de 'aldaar gestichte Remonstrantsche Gemeente'. Ook introduceert hij Jacoba Mossel, in 1884 'de eerste [gediplomeerde] godsdienstonderwijzeres van den Protestantenbond', en H. Mohrmann, 'godsdienstonderwijzer' aan de 'school voor godsdienstonderwijs'.⁷ Als 'Mohrman' figureert laatstgenoemde ook in de 'Herinneringen aan de hervormde gemeente te Amsterdam' van N. Jolles, maar dan als godsdienstonderwijzer én als koster, eerst van de Zuiderkerk, later van het kerkgebouw van de Vrije Gemeente. Als koster van de Nieuwe Zijds kapel én godsdienstonderwijzer noemt Jolles ook de heer Hendriks. Beide genoemden waren 'bekende godsdienstonderwijzers'. En passant maakt Jolles nog melding van 'onze vrome catechiseermeester Knebel'.⁸ E. Gerdes noemt in zijn *Christelijke philanthropie* de 'godsdienst-onderwijzeres' mej. J.M. Luyten als het hoofd van de 'Bewaarschool' van het in 1863 door ds. C.S. Adama van Scheltema te Amsterdam gestichte Koning-Willems-huis.⁹ J.J. Kalma noemt in zijn kerkgeschiedenis van Leeuwarden enkele catechiseermeesters over wie geklaagd werd: J. Flügel, die in 1828 nog achttiende-eeuwse leerboekjes gebruikte, en P. Everaers, werkzaam van 1817 tot 1846, wiens functioneren herhaaldelijk aanleiding gaf tot klachten. Ook vermeldt Kalma hoe aan het einde van de negentiende eeuw, toen onder de vier Leeuwarder godsdienstonderwijzers enkel het kerkelijke midden en de vrijzinnigheid vertegenwoordigd waren, door ds. G.H. Wagenaar de aanstelling van een orthodoxe godsdienstonderwijzer werd bepleit.¹⁰ Als laatste een artikel uit 2011 van P. Dillingh over 'De Dordtse aannemingskwestie (1880) (...)'. Daarin is sprake van 'de moderne catechiseermeester' en 'godsdienstonderwijzer' Leendert Reus Pzn, 'ontslagen wegens onrechtzinnigheid in de leer', alsmede van de bevestiging tot lidmaten van 'de 220 leerlingen van de vier orthodoxe predikanten en de beide godsdienstonderwijzers'.¹¹

De godsdienstonderwijzer(es) figureert in de aangehaalde fragmenten als een kerkelijk werker die niet nader bij de lezer geïntroduceerd behoeft te worden. Vroeger was dat wellicht niet nodig, omdat de term een concreet beeld opriep. Inmiddels is echter de godsdienstonderwijzer(es) een passant uit het verleden, die voorgesteld moet worden om op zijn en haar merites beoordeeld te kunnen worden. Opvallend bij bovenstaande voorbeelden is dat de meeste een stad als achtergrond hebben. Inderdaad werkten daar – en dan met name in de grote steden – van oudsher verre-

⁶ Ook dat was Amsterdam. V: *De kerk der hervorming in de negentiende eeuw. De strijd voor kerkherstel*, Baarn 1978, 291, 326, 357, 373. Evenhuis maakt niet duidelijk dat Huisman, die in 1865 voorzitter werd, al in 1854 publiekelijk als catechiseermeester en als hervormd lidmaat had bedankt.

⁷ P.H. Hugenholtz Jr., *Indrukken en herinneringen*, Amsterdam 1904, 109, 165v.

⁸ In: *Geloof en Vrijheid* 34 (1900), 312-372, m.n. 314, 334, 358, 325.

⁹ E. Gerdes, *Christelijke philanthropie in Nederland. Reisherinneringen*, Nijmegen 1880, 256.

¹⁰ J.J. Kalma, *Mensen in en om de Grote Kerk. Beelden uit de Leeuwarder kerkgeschiedenis*, Drachten-Leeuwarden 1987, 161v., 231.

¹¹ In: *Historisch Tijdschrift GKN* 22 (2011), 3-29, m.n. 17, 28, 25.